

MODERN CSALÁDFORMÁK KERESZTMETSZETÉBEN:

NEVELŐSZÜLŐS MULTINUKLEÁRIS CSALÁDOK

DOI 10.35402/kek.2022.1.12

Absztrakt

A tanulmány egy speciális családstruktúrát vizsgál, nevelőszülői mozaikcsaládokat.¹ Az egyszerre normatív és gyermekvédelmi struktúra keresztmetszetében élő családokat kvalitatív módszerrel kutattuk, mely lehetőséget adott arra, hogy tanulmányozzuk a családok öndefinícióit és önreflexióit, működésüket reziliencia-szemponitű megközelítéssel vizsgáljuk. Mindezt néhány dimenzió esetében egyéb mozaikcsaládokkal való összefüggésben is vizsgáltuk. Uralkodó a nukleáris családképhez – mint normatív viszonyítási ponthez – való igazodás a családok öndefiníciója során, míg a nevelőszülő családok esetében a „mozaikszerűség” háttérbe szorul és inkább a nevelőszülői családi lét megélése a domináns. A nevelőszülői mozaikcsaládok életét egyszerre határozza meg a normatív és gyermekvédelmi struktúra, ez a megközelítés olyan szereplőket is beemel a családi működésbe, akik egyik vagy másik struktúra részeként hatást gyakorolnak a családi életre. Ebben a komplex értelmezési keretben érdemes a nevelőszülői családokhoz közelítenünk mind tudományos, mind professzionális segítői szempontból.

Abstract

The paper is focused on a special family structure: families who are fostering and being blended families at the same time. The families who are part of two structures (normative and child protection structure) were examined by a qualitative method. The research's aim was to reveal and understand the self-definition, self-reflection of these micro communities. In addition we adapted a resilience-based approach. Several dimensions

were analyzed related to the main target group of the research, blended families. Dominantly the families' self-definition was adjusted to the normative concept of the nuclear family. In addition in the case of foster families the self-definition was related to the fostering in the first place and the patchwork-like context was inessential. The lives of fostering families who are also blended families are determined by the two main structures, as a result a number of people becomes part of their everyday operation. This complex interpretation is essential to approach these families in the best way possible; not only in the scientific framework but also on the field of professional helpers.

Bevezetés

A tanulmány egy speciális családformát állít fókuszba, olyan családokat vizsgál, melyek multinukleáris családokként egyben nevelőszülői családokként is funkcionálnak. A multinukleáris családi működés alapvetően több családrész meglétét jelenti, ebben az esetben mindez kiegészül egy gyermekvédelmi szempontból intézményesült családi működési móddal, egyben más szereplőkkel is: a gondozásban lévő gyermekhez köthető vér szerinti családdal és a gyermekvédelem szakembereivel. Ebben a többdimenziós családi környezetben, egyedi kontextusban szükséges a családokat vizsgálni.

A kutatási kérdés egyúttal a családok öndefiníciójára és önreflexióira irányul: arra voltunk kíváncsiak, mennyiben határozza meg a nevelőszülői tevékenységet a mozaikszerűség, valamint, hogy a család hogyan éli meg ezt a speciális családformát. Mindezt a kutatásban érintett másik célcsoporton keresztül (mozaikcsaládok) is vizsgáljuk. Továbbá rövid áttekintést nyújtunk az általunk vizsgált nevelőszülői családok rezilienciájának megközelítési lehetőségeiről is. Az eredmények értelmezésének elméleti keretrendszerét a család válságával és változásával kapcsolatos főbb diskurzusok adják, valamint röviden kitérünk a gyermekvédelmi szakellátás, különösen a nevelőszülői ellátás intézményes

1 „Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.”

hátterére, a gondoskodásban élő gyermekek családképe. Foglalkozunk a családi reziliencia fogalmával, és olyan kutatásokkal, melyek kifejezetten nevelőszülő családok körében vizsgálták a témát. A módszertani fejezetben ismertetjük a kvalitatív kutatás részleteit, külön kitérve a mintavételre, az alanyok jellemzőire, valamint a kutatási dimenziókra. Az eredményeket két nagy egységben ismertetjük, elsőként az öndefiníciókat és önreflexiókat mutatjuk be, majd a rezilienciával kapcsolatos eredményeket szemléltetjük. Zárásként összefoglaljuk a legfőbb eredményeket, és a kutatás további hasznosíthatóságát.

Változó családformák és a hagyományos családmodellbe „nem illő” családok

A különböző családpszichológiai elméletek eltérő hangsúllyal vizsgálják a családot, de egyetértés van abban, hogy ideális esetben ez a közeg biztonságot jelent a családtagok számára és a mintákon, keretrendszereken keresztül formálja az egyént a társadalmi beilleszkedés sikerességének érdekében (Czibere–Molnár 2015; Szombathelyi 2014).

A társadalom egyik alapvető rendszerként a család egysége a modern világban új kontextusba került, mely alkalmazkodást jelent mind intézményi, mind egyéni szempontból (Burgess 1948). A változások között a legjelentősebb a családformák pluralizációja, a családszerkezetek differenciálódása (Daly 2005; Harcsa 2014; Vaskovics 2002). A nukleáris család, mint központi családfogalom a családformák változatairól való gondolkodás irányát is kijelöli, ebben a kontextusban „integráló” és „deintegráló” család áll egymással szemben (Tóth 2012), más értelmezésben „deviáns” vagy „variáns-nukleáris családok” küzdenek legitimitásukért (Erera 1998). A nukleáris család kategóriájának szűkre szabott keretei (férfi és nő házasságán alapuló, gyermekekkel bővülő család) így normatív módon differenciálják a különböző családformákat (Tóth 2012).

A modernitással egyúttal megrendül a házasság stabilitása (házasságkötések számának csökkenése és válások számának növekedése), az élettársi kapcsolatok száma növekszik, a házasságon kívül született gyermekek száma is emelkedik, de a gyermeküket egyedül nevelők száma is fokozódik (Vaskovics 2002). Egyes értelmezések szerint ez egyúttal azt jelenti, hogy a szülői szerepet egyre kevesebben választják és a nők túlterheltsége szintén

ezt a tendenciát erősítheti (Daly 2005). Mindezek ellenére a nukleáris család a domináns forma Európában (Vaskovics 2002), a mozaikcsaládok és egyszülő családok jelentős térnyerése hazánkban sem jelentős. Az élettársi kapcsolatok tekintetében azonban nagyarányú növekedést tapasztalhatunk (Harcsa–Monostori 2020). Az említett demográfiai trendek társadalmi szintű változásokat hordoznak magukban: a hagyományos családmódel és nemi szerepek háttérbe szorulnak. A válságdiskurzusok mellett azonban ezzel ellentétes elméletek is megjelennek, melyek az átalakulást hangsúlyozzák a minőségi romlással szemben (Czibere – Molnár 2015). A diverzív családforma-kategorizációk (lásd Vaskovics 2014)² és mennyiségi változók mellett a kutatásokban egyre nagyobb szerep jut a családi miliő, érzelmi kapcsolatok vizsgálatának, a mélyebb működési mechanizmusok feltárásának (Tóth 2012; Szombathelyi 2014). Mindez azért is jelentős, mert a család modernkori felfogásában „a család szexuális tartalommal bír, vagy szülő-gyermek, vagy rokonsági viszonyra épülő kapcsolat, amely származás, házasság, együttélés vagy örökbefogadás által köttetik, a családtagok (1) gazdasági egységet alkotnak, gondoskodnak a kiskorú családtagokról, (2) azonosságtudatuk a csoporthoz fűzi őket, és (3) elkötelezettek a csoport fennmaradása érdekében” (Czibere–Molnár 2015:22). Az utóbbi definíció kortárs szerzők definíciót sűrít, többdimenziós, a mennyiségi indikátorokkal szemben a családi közösség összetettségét hangsúlyozza.

Az említett változások, a családok pluralizációja különböző értelmezések szerint az örökbefogadó családokat is magában foglalhatja, azonban a családjukból kiemelt, örökbefogadás előtt álló vagy örökbefogadás által nem érintett, esetleg hazagondozásra váró gyermekek és fiatalok egy ezektől eltérő családtípusban nevelkednek: nevelőszülő családokban. Az 1989-es ENSZ Gyermekjogi egyezmény – melyet Magyarországon 1991-ben ratifikáltak – három alappillért határoz meg a gyermekek jogaira vonatkozóan: a *védelmet, az elátást és gondozást, valamint a részvételt*. A gyermekek

2 „Családformák:

- a házasságon alapuló nukleáris (kis-) család
- az élettársi kapcsolatokon alapuló család
- az egyszülő család
- az újraházasodások nyomán kialakuló multinukleáris család (két vagy több nukleáris családból összetevődő, nem egy háztartásban élő család)
- „patchwork” család (amit magyarul „követő család”-nak nevezhetnénk)
- „living apart together” család („látogató kapcsolaton” alapuló család)” (Vaskovics 2014:14).

ellátása és gondozása komplex kategória, mely magában foglalja az alapvető szükségletek kielégítését, a jóléthez kötődő igények megvalósulását, de akár az oktatást vagy a családjuktól elszakadó gyermekek gondozását is ide sorolhatjuk (1991. évi LXIV. tv.). A gyermekek védelmére vonatkozóan Magyarországon az 1997. évi XXXI. törvény rendelkezik, mely három alappillért meghatározva fókuszál a családok védelmére és a gyermekek segítésére. Első pilléreként (1) a pénzbeli és természetbeni ellátások körét határozza meg, majd az (2) alapellátásokat. Harmadik pilléreként (3) „A szakellátás keretében kell biztosítani az ideiglenes hatállyal elhelyezett, a nevelésbe vett gyermek otthon nyújtó ellátását, a fiatal felnőtt további utógondozói ellátását, valamint a szakellátást más okból igénylő gyermek teljes körű ellátását” (1997. évi XXXI. tv VII. fejezet 5§). A gyermekvédelmi szakellátásba került gyermekek és fiatalok ellátását, valamint gondozását otthon nyújtó ellátás formájában a gyermekotthon és a nevelőszülő láthatja el. 12 éves kor alatt a nevelőszülői elhelyezés elsődlegességét határozza meg a gyermekvédelmi törvény, de kivételes esetekben (pl. tartós betegség) ettől eltekinthetnek (1997. évi XXXI. tv). A nevelőszülő, aki munkaviszonyban áll, „a gyámhatóság határozata alapján nála elhelyezett gyermeket ellenszolgáltatás ellenében saját háztartásában neveli” (2013. évi V. törvény 4:122. §.) Rácz–Szombathelyi szerint (2006) a gyermekvédelmi törvénnyel egyúttal megindult egy szakmai szemléletváltás, mely mind a gyermekotthonok lakásotthonokba (kisebb lakóegységekbe) történő kiváltását, mind a nevelőszülői gondoskodás térnyerését jelentette.

1. táblázat: Gyermekotthonban és nevelőszülőknél ellátott gyermekek száma 2014, 2019 (fő)

Év	Gyermekotthon	Nevelőszülő
2004	10.149	11.127
2019	7.072	15.526

Forrás: KSH – STADAT (2020)³

2019-es KSH adatok szerint a több mint 22 ezer szakellátásban nevelkedő gyermek és fiatal közel 70 százaléka nevelkedik nevelőszülői családban (1. ábra). Mind a nemzetközi kutatások (Petrowski et al. 2017), mind a hazai kutatások a nevelőszülői elhelyezés hatékonyságát mutatják

3 https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsg009.html; https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsg009.html

ki a gyermekotthoni, lakásotthoni elhelyezéssel szemben (Duleba 2012; Herczog 2013; Papházi–Szikulai 2008; Rácz–Szombathelyi 2006; Rácz–Hodosán–Korintus 2009, Resperger 2012).

A gyermekkor pszichológiai megközelítését szociológiai gyermekkor-elméletekkel kiegészítve láthatóvá válik, hogy a gyermekek cselekedeteinek vizsgálata mellett a gyermek helyzetértékelése, az adott szituációk konstruálása és azok tudatosítása az említett életszakasz szerves részét képezi. Ebben jelentős szerep jut annak, ahogyan a nevelőszülői családban nevelkedő gyermek distinkciót tesz a róla gondoskodó és a biológiai család között (Heptinstall et al. 2001). A szakellátásban nevelkedő gyermekek és fiatalok családképe így nem egydimenziós, egyszerre határozza meg a család, amelyből az egyén kiszakadt, valamint az újonnan formálódó családi közeg (Rácz–Szombathelyi 2006). Ez a kettőség a biológiai család/tényleges családi közeg mentén is leírható, amely megkülönböztetésben egyértelműen kirajzolódnak az emocionális elemek, a megfelelő szülői szerep iránti igény (Rácz 2020). A családfogalmat és családeértelmezést tovább árnyalja, hogy milyen különböző családstruktúrákkal találkozik a gyermek a rendszerben való nevelkedés során. Ideális családképének tehát részei azok a domináns család- és életesemények, melyek formálják elképzeléseit (Czibere–Nemes-Zámbó 2020). Az egyéntől távolodva pedig mind az őt körülvevő szakemberek, mind az intézményi szintű benyomások által változhatnak a családkonceptiók a gyermekekben (Rácz 2020).⁴

4 Rácz (2020) kutatása beszámol arról, hogy a gyermekvédelmi rendszerben uralkodónak bizonyuló nukleáris család eszményképe a megfelelő magaviseletű gyermek ideáljával párosul. Ebben a kontextusban az egyéni szükségletkielégítés nem tud hatékonyan működni, hiszen a modern családi élet és struktúra változékonyságaira kevésbé képes reflektálni a rendszer.

Reziliens családok

A reziliencia egyéni szintű megközelítése (lásd Homoki–Czinderi 2015)⁵ mellett a családok rezilienciája mintegy folyamatként segíthet értelmezni a családi működés sajátosságait. Ebben az értelemben olyan képességgel bír a reziliens család, mely egy kedvezőtlen, akár váratlan helyzetben képessé teszi az egységet a megfelelő válaszreakciókra, a kihívások, kockázatok kezelésére és ez egyben a család erősödését, stabilitását növeli (Lietz et al. 2016; Simon–Murphy–Smith 2015; Walsh 1996).

A multidimenzionális családi „*rugalmas alkalmazkodóképesség*” vizsgálatában három fő dimenzió jelenik meg: (1) a terhelt helyzet időtartama; (2) az élethelyzet, életciklus, amelyben a családot éri a stressz; (3) a támogató közeg megléte, hiánya (belső, külső) (Simon–Murphy–Smith 2015:427–428). Utóbbi, a társas támogatás jelentőségét erősítik más kutatók a nevelőszülős családok kapcsán. Hayes et al. (2017) mikroszintű, mezoszintű, makroszintű támogatási színtereket határoztak meg. Mikroszinten informális és formális kapcsolatok hálójában mennek végbe kölcsönös tranzakciók, melyek a szűken értelmezett családtagoktól egészen a kiterjesztett családig, de akár a munkatársakig is terjedhetnek. Mezoszinten a mikrorendszerek interakcióba lépnek egymással, makroszinten a társadalmi normák jelenthetnek támogatást.

Lietz et al. (2016) nevelőszülős családok körében vizsgálták a rezilienciát. A családok körében egyrészt jelentőségteljes élményeket és előnyöket azonosítottak, másrészt markánsan előtérbe kerültek olyan stresszorok, illetve nehézségek, melyek a nevelőszülői családi működés sajátosságaiból adódtak. Kiemelték, hogy a nevelőszülős családok folyamatos alkalmazkodásra kényszerülnek, az

életükben felmerülő krízisek számosak lehetnek (új gyermekek érkezése a családba, gyermekek elengedése). Családi reziliencia-modelljükben 5 különböző fázist különítettek el, melyhez 10 erősséget párosítottak. Az öt különböző fázis: „*túlélés* → *alkalmazkodás* → *elfogadás* → *erősebbé válás* → *mások segítése*” (Lietz et al. 2016:2). A folyamatok nem minden esetben lineárisan követik egymást, előfordulhatnak variáns fejlődési ívek. A reziliencia folyamat-fókuszú megközelítése során a külső hatásokat is vizsgálták az egyes átmenetek között. A (1) *túlélés fázisában* történik a családi rendszer legjelentősebb változása, ekkor a mindennapok menedzselése, az alapvető feladatok ellátása az elsődleges. Ezt a fázist hívhatja életre a nevelőszülők első befogadás-élménye, illetve a váratlanul, nehéz körülmények közül érkező nevelésbe vett gyermek. A sikerességet ezen a szinten az egymáshoz kapcsolódás és egymás támogatása, valamint a társas támogatás és a morális egyezés, kiegyensúlyozottság segítheti. A következő fázisban strukturális változások is bekövetkeznek, az (2) *alkalmazkodás* során ugyanis a családon belüli funkcióknak, működési mechanizmusoknak és szerepeknek az új családi közeggel összhangban kell működniük. Ebben nagy szerepe lehet a kreativitásnak, a megvalósításnak és a család határvonalainak (érzelmi és gyakorlati). Az (3) *elfogadás* keretében a két előző szakasz eredményeként tisztázódik a családi közeg működése, az adott helyzetet „*új valóságként*” élhetik meg a családtagok. A megértés, az elköteleződés, a kommunikáció és a humor ezen a szinten hozzájárulhatnak a következő fázis eléréséhez. A családi egység erősödését, a közösségi összetartozást jelzi az (4) *erősebbé válás*, mely a közös családtudaton túl a megbecsülés érzését adja a családtagok számára. Végül (5) *mások segítése* által nemcsak a nevelőszülőség alapvető dinamikája, a befogadás-gondozás-elengedés teszi lehetővé az újabb gyermek integrálását a családba, hanem a nevelőszülő társak segítése, a tapasztalatok átadása is ezen a szinten jut kifejezésre (Lietz et al. 2016).

Nevelőszülős „binukleáris vagy multinukleáris kiterjesztett családok” (Erera 1998:311)

A nevelőszülői családok főként az újonnan létrejövő családforma vonatkozásában vizsgáltak, a nevelőszülőkkel és a gondozásban lévő gyermekekkel középpontban. A nevelőszülőkkel kapcsolatban alapvető kutatási és szakpolitikai kérdés a

5 A fogalom-meghatározáshoz gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedő fiatalok rezilienciáját vizsgáló kutatásra alapozunk, mert bár a reziliencia kutatása széleskörű, a kutatás fókusza miatt ezt a fogalmi megközelítést véljük a legoptimálisabbnak – a gyermekvédelmi fókusz okán. A hivatkozott szerzők így fogalmaznak: „...olyan rugalmas alkalmazkodóképességet jelöl, melynek segítségével az egyén képes a veszélyeztető, hátráltató körülmények, nehézségek ellenére is boldogulni, azokhoz adaptálódva sikeresnek lenni” (Homoki–Czinderi 2015:61). A gyermekvédelmi reziliencia-kutatások sorában jelentős eredményeket ért el továbbá Mike Stein, aki a gyermekvédelmi rendszerből kikerült fiatalok életút-típusait azonosította be. (Stein, M. 2006 Research review: young people leaving care. *Child and Family. Social Work*, /11/ 3:273-279).

motivációk feltárása a hivatástudat és a munkavégzés spektrumán. Szerves részét képezi ugyanis a nevelőszülőkről való gondolkodásnak, hogy a pénzkeresés-e a gondozási tevékenység legfőbb oka (Homoki 2011). A kereső tevékenység tényszerűsége mellett az immateriális értékek is megjelennek a motivációs tényezők között, úgymint az altruizmus, a gondoskodás, valamint a szeretet és a biztonság megteremtése a gyermekek számára (Andersson 2001; Homoki 2011; Rodger et al. 2006). Egy magyarországi megye nevelőszülőinek körében végzett kutatás szerint a nevelőszülőség sokkal inkább egy létforma, mint egy szakma (Homoki 2011), ugyanakkor a nevelőszülőség formalizálódásának egyik alapfeltétele volt a gondoskodás és nevelés professzionalizálása (Herczog 1995). Az említett kutatás beszámol arról is, hogy a vizsgált megyében a nevelőszülők többsége házasság vagy élettársi kapcsolatban élő nő, iskolai végzettségük jellemzően nem éri el a felsőfokot. Szakmai kapcsolati tőkéjük nem túl kiterjedt, a családok fogyasztását tekintve „felmás posztmodernizáció” volt megfigyelhető. Így, bár a háztartások többsége rendelkezett internettel, annak használata nem tudatosan és célzottan történt (pl. nincs e-mail címük) (Homoki 2011).

Kálmánchey (2001) vizsgálata alapján a nevelőszülő családban több probléma is felmerülhet, melyek nagy része a családba újonnan érkező gyermekkel kapcsolatban artikulálódik. Ezek között említhető az új gyermek „idegensége”, az előzetes várakozásoktól való eltérés, a családi élet változásai, a gyermek pszichés sérüléseiből adódó zavarok. A nevelőszülői család a gondozáson, nevelésen túl tehát fontos érzelmi funkcióit tölti be, igyekszik biztonságos színteret, érzelmi kötődéseket kialakítani. Ennek része lehet az is, hogy a családban a figyelem a szokásostól eltérően oszlik meg és féltékenységi lépések fel a gyermekek között. Éppen ezekre a szerepváltozásokra, családi megélésekre világítanak rá azok a nemzetközi kutatások, melyek nevelőszülők vér szerinti gyermekeinek családi helyzetét vizsgálják. Twigg–Swan (2007) szerzőpáros 14 e témában íródott tanulmány, összesen 232 válaszadó véleményét összevetve azt találta, hogy a nevelőszülő családok vér szerinti gyermekeiként pozitívumok és negatívumok egyaránt társulnak a gyermekek családeleményeihez. A pozitívumok nagyrésze a szociális érzékenység fejlődéséhez kapcsolható, a társadalmi problémák iránti elköteleződés és a nevelőszülői hivatás vállalása is ide sorolható. Ugyanakkor a krízisek, váratlan élethelyzetek, stresszorok és nehézségek a nevelőszülő családelemény negatív színezetét

erősítették. A negatív hatások között a gyermekek találtak agresszióval, életkori és nembeli különbségekkel, a különválás és veszteség nehézségeivel, de a szerepek és a szülői figyelem elvesztése is jelentős hiátusnak bizonyultak. Utóbbi esetben reakcióként a gyermekek és fiatalok az elvonulás, a zárkózottság vagy a korai érés (pl. korai elköltözés a családi házból) mellett döntöttek (Twigg–Swan 2007:50-56).

Modern családformák keresztmetszetében meglehet, hogy egy nevelőszülő család nem a hagyományos nukleáris családmódelbe illeszkedik, hanem binukleáris vagy multinukleáris. Az említett típus kevésbé kutatott, de társaival (rokon nevelőszülő család, egyszülő család) együtt rácsafol arra a sztereotípiára, hogy a nevelőszülő családok feltétlenül nukleáris családok (Andersson 2001; Erera 1998). Erera mozaikcsaládok és nevelőszülő családok különbözőségeit és hasonlóságait vizsgálta, ez alapján megalkotható egy külön, hibrid kategória: míg nevelőszülői sajátosságainak keretrendszerét elsődlegesen a gyermekvédelem rendszerének kontextusa jelenti, addig a multinuklearitás sokkal inkább normatív jellegű. Mindkét családforma küzd azonban legitimitásáért, a nevelőszülő családok egyúttal a társadalmi megbecsülésért. Habár e keresztmetszet kutatása nem túl népszerű, a multinukleáris és nevelőszülő családokat összevető tanulmány néhány kiindulási alapot biztosíthat az általunk vizsgált családok vonatkozásában. A két vizsgált családforma hasonlít abban a tekintetben, hogy mindkét (1) család életében megjelennek további tagok, ennek eredményeként a család két részre oszlik: „az újonnan érkezőkre” és „veteránokra” (Erera 1998:305). A két családforma továbbá megegyezik abban, hogy létrejöttüket (2) egy megelőző családstruktúra felbomlása előzte meg, és ennek megfelelően vannak (3) helyben élő és nem helyben élő tagjai is a családnak. Míg a mostohaapa, mostohaanya esetében ez a korábbi családi élet családtagjait jelentheti, a nevelésben lévő gyermeknél ez utalhat a biológiai szülőkre, de más gondozási helyen nevelkedő testvérekre is. Mindkét családformában (4) több szülői figura jelenik meg és (5) bizonytalanok a szerepeltvárások, nemcsak a szülők, de a gyermekek tekintetében is. A (6) lojalitás megosztottá válhat – különösen jellemző ez a nevelőszülő család esetében a biológiai család és a nevelőszülő relációjában –, valamint bizonyos (7) fizetséghez kapcsolódik a nevelés (pl. tartásdíj vagy nevelőszülői bér) (Erera 1998). Az említett hasonlóságok egyben azt is jelzik, hogy a nevelőszülő multinukleáris családok az érem mindkét oldalát ismerik, hiszen

egy-egy nehézséget, problémát, újszerű helyzetet más-más családstruktúrában és élethelyzetben is megélhetnek.

Így joggal feltételezhetjük, hogy a multinukleáris családból nevelőszülő családdá formálódó társadalmi alrendszer a korábbi problémák leküzdése eredményeként olyan eszköztárat tudhat magáénak, mely egyfajta nyitottsággal és toleranciával ruházza fel a család tagjait és ennek megfelelően hatékonyabban képes integrálni a gondozásban lévő gyermeket a családba (Andersson 2001). Egyzserre van tehát jelen a normatív alapokon nyugvó multinukleáris család stabilitása és kontinuitása, valamint a nevelőszülői család dinamikáját meghatározó ideiglenesség (Erera 1998).

A kutatás módszertana⁶

Kvalitatív kutatásunk részeként célcsoportunkat alapvetően multinukleáris családelemnnyel rendelkező alanyok alkották (többségében szülők, néhány esetben olyan felnőtt, aki gyermekként tapasztalta meg ezt a családformát), de kiegészítésként olyan családokat is felkerestünk, akik ennél speciálisabb családtypusban, nevelőszülő – gyermekvédelmi szakellátás otthont nyújtó formájában – multinukleáris családban élnek (n=7). Az interjúalanyok kiválasztása során kritériumként határoztuk meg, hogy olyan multinukleáris családokat keressünk fel, akiknél az újonnan formálódó családformában legalább egy, korábbi kapcsolatból született gyermek is legyen. Így a szülők egyike vagy mindkét szülő rendelkezzen olyan tapasztalattal, amelynek részeként a pár előző kapcsolatából született gyermekkel éltek vagy élnek együtt életvitelszerűen. Ezt azért is tartottuk kiemelten fontosnak, mert a multinukleáris családok komplexitását szerettük volna feltárni, melynek nemcsak a családforma

alapját képező párkapcsolat és közös gyermek, gyermekek lehetnek a részei, hanem a korábbi családi életből származó gyermekek, egyéb szereplők is. A minta kiválasztása szakértői mintavétellel történt. Az interjúalanyok többsége nő (n=38), az átlag életkor 43 év. Nagyrészüik felsőfokú végzettségű (23 fő), alapfokú végzettsége egy főnek volt. Területileg az ország keleti régióiban találhatóak az alanyok. Az interjúk átlagosan 1-1,5 óra hosszúságúak voltak. A kutatás során hat fő dimenziót határoztunk meg, melyek a mozaikcsalád működésének sajátosságaira irányultak: (1) családon belüli szerepek, családi munkamegosztás, (2) életkörülmények, pénzgazdálkodás, fogyasztás, (3) családi kapcsolatok, (4) a gyermekek helye és szerepe a családban, nevelés, (5) konfliktusok, (6) szabadidő, időfelhasználás. A beszélgetések elején továbbá megkértük az alanyokat, hogy ismertessék a család összetételét, a család történetét. A nevelőszülő családok esetében az interjú dimenziói megegyezők voltak, azonban a családforma egyszerre normatív és intézményes jellege miatt néhány dimenzióban kiegészítő altémákat alkalmaztunk (pl. gyermekvédelmi rendszer szerepe a családi életben), hogy a családi életet a legrészletesebben próbáljuk meg feltárni. A nevelőszülővel készített interjúk mindegyike a pár női tagjával készült, az interjúk elkészítését megelőzte az általunk választott gyermekvédelmi központokkal folytatott engedélyeztetési folyamat.

A tanulmány nevelőszülői fókuszából adódóan az interjúk csak egy részére támaszkodik. Az eredmények ismertetése néhol esettanulmány-szerűen történik, illetve azokra az interjú anyagokra támaszkodunk viszonyítási csoportként, melyek mozaikcsaládban élő pár valamely tagjával készültek. Így összesen 36 célcsoport interjú és három szakértői interjú elemzésére vállalkozik a tanulmány.

6 Az MTA Mobilitási Kutatási Centrum Kiválósági Együttműködési Program keretében zajló „Mobilitás és immobilitás a vidéki terekben” című kutatási program részeként kvalitatív kutatás keretében vizsgáltuk a mozaik családok sajátosságait. A kutatás 2020. nyarán zajlott, 40 multinukleáris családban érintett alany bevonásával. Félig strukturált egyéni interjúkat készítettünk, melynek előzményeként három szakértői beszélgetésre is sor került (családterápiás szakemberrel, gyermekvédelmi gyámmal, szociális esetmenedzserrel). A szakértői interjúkat alapozó módszerként a célcsoport számára összeállított interjúterv dimenzióinak meghatározásához használtuk, a szakértőkkel a mozaikcsaládok és nevelőszülő családok témakörében beszélgettünk.

2. táblázat: A vizsgált nevelőszülős családok jellemzői

Interjúalany	Nem	Életkor	Iskolai végzettség	Családszerkezet	Nevelőszülőség időtartama
Nevelőszülő 1	Nő	52	Középfokú (szakmunkás)	Jelenleg 3. házasságában él, korábbi két kapcsolatából 4 gyermeke született, közülük egyet nevel közösen 3. férjével. Velük él egy 16 éves speciális nevelési igényű, gondozásban lévő lány.	13 éve
Nevelőszülő 2	Nő	50	Felsőfokú	Jelenleg 2. férjével él, korábbi kapcsolatából velük él a nő 25 éves lánya. Jelenlegi férjével egy közös gyermeke van, két gondozásban lévő gyermeket nevelnek (fiú: 7 éves, lány: 20).	8 éve
Nevelőszülő 3	Nő	47	Középfokú (szakmunkás)	Jelenleg 2. férjével, közös gyermekükkel (16 éves fiú) és 2 gondozásban lévő gyermekkel él (fiú: 5, lány: 4). Az alanynak 2 felnőtt lánya, férjének 3 felnőtt fia van.	6 éve
Nevelőszülő 4	Nő	52	Felsőfokú	Jelenleg 2. partnerével él, két közös gyermekükkel (lány: 19, fiú: 16 éves), és egy gondozásban lévő gyermekkel (fiú: 16). Korábban velük élt az alany két lánya az előző kapcsolatból (26, 28 évesek).	5 éve
Nevelőszülő 5	Nő	55	Középfokú (érettségi)	Jelenleg 2. házasságban él, egy közös gyermeket nevelnek (fiú: 15 éves), valamint 3 gondozásban lévő fiút (5,5; 7 és 8 évesek). A férjnek 2, a nőnek 1 gyermeke van korábbi házasságból, akikkel korábban együtt éltek.	3 éve
Nevelőszülő 6	45	Nő	Alapfokú	Jelenleg 2. férjével, közös gyermekükkel (lány: 5 éves), korábbi kapcsolatából született lánygyermekével (16) és 2 gondozásban lévő gyermekkel él együtt (lány: 11, fiú: 8).	2 éve
Nevelőszülő 7	36	Nő	Középfokú (szakmunkás)	Jelenleg 2. párjával, az anya előző kapcsolatából származó fiúgyermekkel (14), 1 közös gyermekkel (lány: 7) és 3 gondozásban lévő gyermekkel él együtt (lányok: 1 és 17 hónapos, fiú: 1 hónapos).	2 éve
Gyermekvédelmi gyám	Nő	53	Felsőfokú	-	-

Forrás: saját szerkesztés (2020)

Eredmények

Az elemzés során a nevelőszülős mozaikcsaládok alkotják a fókuszot. A speciális családforma eredményeként néhány vizsgálati dimenzió kizárólag ebben a családformában értelmezhető, más dimenziók azonban lehetőséget adnak arra, hogy tágabb kontextusban, a vizsgálat multinukleáris családjaival összevetve is megállapításokat tegyünk. A kutatás ezen része feltáró jellegű, betekintést nyújt a nevelőszülős mozaikcsaládok életébe. Az elemzésnek nem célja általános következtetések levonása, sokkal inkább a téma megismerésére és megismertetésére törekszik. A terület eddig nem kapott nagyobb tudományos figyelmet, ezért ez az írás többek között a családi működés diverzitására, a lehetséges kutatási irányokra koncentrálni és egyben igyekszik pótolni ezt a hiást.

Öndefiníciók és önreflexiók mozaik és nevelőszülős családi kontextusban

Ebben a fejezetben azt szeretnénk bemutatni, hogy a család definiálása során milyen kontextusban határozzák meg a családot az alanyok. Arra vonatkozóan, hogy az alany családképének mennyire szerves része a mozaikcsalád szerkezeti és tartalmi világa, alapvetően a családnarratívákon keresztül kaptunk információt. A beszélgetések egy része során már a család, háztartás bemutatása egyúttal az öndefiniálás részét képezte. Mindez egyfajta magyarázatként, kiegészítésként szolgált a családszerkezet sokszínűségére, a mozaikcsalád vagy patchwork-család kategóriájának használata ezen interjúalanyok esetében a családi élettel kapcsolatos tudatosságról árulkodott.

„- Szeretnék megkérni, hogy mutasd be magadat és a családodat.

- *Én [...] vagyok. És mi egy mozaik család vagyunk. Az én első házasságomból hoztam két lánygyermeket, a párom hozott három gyermeket és nekünk lett egy közös”*

(47 éves, érettségizett nő, jelenleg két saját lányával és egy közös gyermekkel él párjával együtt, a párjának vannak további gyermekei)

„-Kikkel élsz egy háztartásban?

- *Hát, a három lányom ők velünk laknak, ők teljes időben, és ugye a páromnak is van két gyermeke ők úgy jönnek hozzánk, hogy heti kétszer, hétköznap meg*

hétvégén egy nap. Aztán még mozaikozódik, elég hektikus a mi családunk”

(38 éves, egyetemi végzettségű nő, jelenleg három saját gyermeke él velük, a párja két saját gyermeke másik családdal él életvitelszerűen)

Bizonyos esetekben ugyanakkor a mozaik-szerűség rejtetten, indirekt módon jelent meg az interjúk során – tehát az alany narratívájában nem jelent meg egzaktan a mozaikcsalád vagy patchwork kifejezés – vagy a családi élettel, családformával kapcsolatos pozitív és negatív reflexiók vonatkozásában merült fel a család „eltérő” szerkezete és működése. A családforma megítélése során domináns volt, hogy a felnőtteket, illetve a gyermekeket külön kategóriaként kezelték, és bár összességében, mint családi egységre vonatkozóan is megjelentek az előnyök és hátrányok, alapvetően a különböző családtagokra (szülők-gyermekek) kifejtett hatásokon volt a hangsúly. A nehézségek között elsősorban az elfogadás jelent meg, mely magasfokú toleranciát igényel mind a gyermekek, mind a szülők részéről. Itt nemcsak a szűk család jelent meg, hanem azok a családtagok is, akik egyik vagy másik fél részéről a multinukleáris család másik családrészéhez tartoznak. Az interjúalanyok többsége a mozaikcsaládot a hagyományos nukleáris családhoz viszonyítva írta le, ebben a kontextusban a különbözőség, a szokásos útról való letérés rajzolódott ki.

„*Hát, ez így is lett sajnos. Mindenkinek azt kell kihozni belőle, ami a legjobb. Nem mondanám, hogy erre vágytam, hogy nekem minden... apától is legyen, meg máshonnan is legyen... Nem ez a természetes amúgy. Szerintem minden ember arra vágya, mint a mesében, hogy tényleg megismered és vele öregszel meg, és akármilyen. De nem mindenkinek adatik ez meg...”*

(39 éves, érettségizett nő, második férjével és három gyermekével él (1 közös, 2 korábbi kapcsolatból), a férj egy gyermeke külön él)

„*Nem, én nem... Tehát igazából nem úgy indult, hogy mindenféleképpen patchwork családom legyen. Ez így alakult. Ezek nem olyan dolgok. Viszont ki lehet hozni belőle a legjobbat. Tehát én azt gondolom, hogy én hiszek a családban... És az, hogy ez nem így alakult, ez nem azt jelenti, hogy nem hiszek.”*

(46 éves, felsőfokú végzettségű nő, jelenleg saját gyermekével és párjával él, a párjának két gyermeke él a háztartáson kívül)

Hasonlóan jelentős volt azok köre, akik a válások áldozataiként tekintettek a családban lévő gyermekekre. Ezekben az értelmezésekben azon volt a hangsúly elsődlegesen, hogy mindenképpen hiányt él meg a gyermek, akár döntés eredménye a korábbi családi élet megszakítása (pl. válás), akár megözvegyülést, elhagyást követően alakul ki az új család. Míg a felnőttek esetében is megjelentek a nehézségek, a saját választás eredményeként új párkapcsolat és családi élet létrejötte a meghatározó.

„Szerintem nehéz. Az én részemről, ha azt mondom, nekünk felnőtteknek jóval könnyebb, kapcsolatból kapcsolatba megy. Nyilván az előzőt el kellett engedni, én is átestem rajta. De, ahol van gyerek, ott az, végig kísér. Nekem lelkileg is... Végig jelen van.”

(35 éves, főiskolai végzettségű nő, jelenleg a párja gyermekét és közös gyermeküket nevelik közösen)

„Szerintem pozitív csak a felnőtteknek van. A gyermek annyit lát az egészből, hogy valamit elveszített és kap helyette egy másikat. De mivel itt szülőről, gyermekekről beszélünk, ezért nyilván nem hasonlítható össze. A felnőtteknek szerintem nagyon nagy tanulság. Szerintem a türelem... nyilván ez így jött ki, hogy ő is elengedett már kettőt és a harmadikban találta meg azt... de ez annyira jó lenne, ha a családok, amikor eljön az a pont, hogy nem jó és nem működik, és akkor... tehát, mi egy csomó mindent akkor tanulunk meg, mikor elvesztettük. De, ami ott hiányzott, azt itt megtaláltuk.”

(47 éves, érettségizett nő, jelenleg két saját lányával és egy közös gyermekkel él párjával együtt, a párjának vannak további gyermekei)

„Előny? Hu, na, ez most jó kérdés. Hogy ennek van-e előnye... Az, hogy van hátránya, az biztos. Ugye ez, hogy a gyerek szempontjából, neki ez nem egy egységes család. Az, hogy ebben van-e pozitívum... Nem tudok mondani most pozitívumot. Nem tudok. Tehát, hogy az, hogy nekem időzjelben harcolnom kell, ha lehet ezt így mondanom, a másik családdal, mert más élete van nálunk, más élete van náluk.”

(42 éves, középfokú végzettségű nő, két közös gyermeket és egy saját gyermeket nevel jelenlegi férjével)

Az előnyök között az elfogadás, az alkalmazkodás és a stabilitás jelentek meg, mely egyúttal az előző családi élethez viszonyítva is előrelépést

jelentett az interjúalanyok számára. A mozaikcsalád megítélése során azonban a nehézségek, akadályok és hiányok erőteljesen kirajzolódtak. Ez nem feltétlenül jelentette ugyanakkor azt, hogy jellemzően a negatív tapasztalatok voltak többségben, inkább azt érzékeltették az alanyok, hogy újszerű kihívásokkal kellett szembenéznük, melyek nagymértékben meghatározzák a családi élet működését.

A nevelőszülős mozaikcsaládok öndefiniálása ettől eltérően alakult. Körükben két családtörténeti szál rajzolódott ki, melynek egyike a mozaikcsaláddá válás – ami időben nem feltétlenül előzi meg a nevelőszülői családdá válást –, valamint a nevelőszülői családforma kialakulása. Az interjúk alapján az utóbbit dominánsabb családelemként élték meg az alanyok, ez többek között az értelmezés jelen- és jövőorientáltságából adódhat, hiszen a nevelőszülőség folyamatszerűségét hangsúlyozták, míg a mozaikcsaláddá válás inkább egy múltbeli történésként jelent meg, mely a mai együttélés alapját is képezi. Mindez főként azokból a válaszokból rajzolódott ki, melyek során az újonnan alakuló család fogadtatására, a környezet véleményére kérdeztünk rá. Ezekben az esetekben többnyire a nevelőszülővé válás szűkebb és tágabb környezeti, társadalmi elfogadottságára koncentráltak az alanyok, kevésbé a mozaikcsaláddá történő átalakulást emelték ki. Egy speciális esetben a mozaikcsalád miliójének megélése teljes mértékben háttérbe szorult.

„-Ha arra gondolunk, hogy Önök egy mozaik családként élnek most, akkor van-e ennek valamilyen hatása a nevelőszülői tevékenységre?

- Én nem gondolom, hogy volna, soha nem éltem úgy meg a mi életünket, hogy mi mozaikcsalád vagyunk. Amikor mi összeköltöztünk, akkor az én lányom volt a legnagyobb, ő 12 éves volt, ha jól emlékszem. A férjem két lánya pedig a nagyobbik 4 éves, a kicsi 2,5 éves. A kisebbiket én tanítottam meg beszélni, akkor még azt hiszem még pelenkát is hordott. Úgyhogy annyira kicsikék voltak még akkor, hogy hát jó, nem én szültem őket, de nagyon sok mindenre én tanítottam meg a gyerekeket. Eszembe nem jutott soha, hogy mi mozaikcsalád vagyunk.”

(55 éves nevelőszülő nő, egy közös gyermeket és három gondozásban lévő gyermeket nevelnek jelenleg, a párja két saját lánya és a nő egy saját lánya korábban velük élt)

Mindebben jelentős szerepet tulajdoníthatunk annak a kettősségnek is, mely egyszerre normatív és gyermekvédelmi keretrendszert ad e családok

életének (Erera 1998). Mind a családkép tekintetében, mind a családtagok és egyéb szereplők értelmezési keretében jelentős lehet ez a dichotómia. Ebben a kontextusban a család szereplői egyszerre mozognak egy normatív és egy gyermekvédelmi – intézményi jellegű – szintéren, mely egyidőben kíván meg családi és munkaszerű működést (a nevelőszülők munkaviszonyban állnak). Az 1. ábra ezt a kettős jelenséget ábrázolja, rendszerezve azokat a családi szintérhez kapcsolódó szereplőket, melyek egyik vagy másik értelmezési keretben a családhoz tartozóak lehetnek. Az interjúk alapján ezek a szereplők azok, akik a családi élet működésében aktívan vagy kevésbé aktívan, de szerepet vállalnak. A normatív szereplők között a korábbi családrészek jelennek meg, úgymint az előző párkapcsolat és az abból származó másik féllel élő gyermekek. A tágabb családi környezet (például a korábbi kapcsolatból a nagymama, nagypapa) szintén ehhez a szintérhez kapcsolódik. Megjelenik továbbá a jelenlegi családi élet tágabb családi köre. A másik oldalon a gyermekvédelmi intézményrendszerhez köthető szereplők között azonosíthatóak a gondozásban lévő gyermekek vér szerinti szülei, testvérei, nagyszülei, más rokonok. Kifejezetten a rendszer szereplői között jelenik meg a gyám, a nevelőszülői tanácsadó, egyéb gyermekvédelmi szakemberek, valamint a nevelőszülői közösség, munkatársak. Eltérő jelentőséggel és kötődéssel vehetnek részt a család életében az említett szereplők, ahogyan a családok története, úgy az egyes családtagokhoz fűződő viszonyrendszerek is diverzívek. A két szintér között helyezkednek el a nevelőszülők és a jelenlegi családi élet gyermekei, köztük a közös gyermekek, az egyik fél gyermekei vagy a gondozásban lévő gyermekek.

A család definiálása és a családi élet működésének feltárása során uralkodó az a kiterjesztett, intézményi szereplőket is magában foglaló közvetlen környezet, mely a család kontextusát adja. Ebben a keretrendszerben történik ugyanis a különböző problémák, értékek és erőforrások beazonosítása, mely szükségszerűen az átlagosnál jóval több szereplő együttműködését kívánja meg egyes helyzetek megoldása a családi funkciók megfelelő működtetése érdekében. A két család-megközelítés legfőbb különbségét a szakértői interjú egyik gondolata jól példázta:

„És nagyon sok esetben nevelőszülőknél, amikor a kamaszkorban a problémák jelentkeznek a gyerekeknél, akkor meg is szüntetik a gyerekek nevelését. Megmondják, hogy nem vállalják tovább. És ez egy olyan helyzetet hoz, ami egy vér szerinti családban nincs. Mikor a mozaikcsaládban kerülnek össze én gyerekek meg te gyerekek, ott, amikor egy gyerek problémás, azt nem tudjuk úgy megoldani, hogy elkerüljön tőlünk. Egy nevelőszülői családnál ezt meg tudják tenni, hogy nem vállalják tovább a gyerek gondozását, nevelését és akkor új gondozási helyet kell keresni.”

(Gyermekvédelmi gyám)

A nevelőszülői multinukleáris családok szintén reflektáltak a családi működésükre, a mozaik- és nevelőszülő család sajátosságaira. A nagymértékű nyitottság és tolerancia a családi élet alapértékeiként jelentek meg és ennek fontos részét képezte az a meglévő tapasztalat, mely mozaikcsaládként segítette a családot nevelőszülői funkciójának betöltésében.

1. ábra: Normatív és gyermekvédelmi szereplők a nevelőszülő multinukleáris családok életében

Forrás: saját szerkesztés (2020) Erera 1998 alapján

„És, ha egy család mozaikcsalád, akkor ott nagyon sok mindent megélték már mindkét oldalról és a gyerekek is olyanok, hogy inkább alkalmazkodóbbak és elfogadóbbak, az én tapasztalatom szerint. Merthogy inkább kellett nekik alkalmazkodni minden irányba. És nagyon érdekes, mert ezek a gyerekek nagyon rövid időn belül anyának meg apának hívják a nevelőszülőket is, és nagyon sok esetben alakulnak ki lojalitás-konfliktusok is a vér szerinti szülővel és a nevelőszülővel kapcsolatosan. Mert valahogy ott a kettő között lebegnek.”

(Gyermekvédelmi gyám)

„-Hogyan látod, hogyan gondolod, milyen előnyei, pozitívumai vannak annak, hogy ti mozaik családként vagytok nevelőszülők?

- Hát ezen sokat gondolkodtam, szerintem abszolút az elfogadás, a másik elfogadása, az, hogy nyitottabbak vagyunk és szerintem ez a mai világban nagyon fontos, mert elég ilyen globalizált világot élünk, rengeteg féle ember jön-megy, keveredik mindenfelé, tehát nagyon nagyfokú tolerancia kell szerintem az emberek részéről, nyitottság, rugalmasság, odafigyelés, empátia, ezekre mind-mind megtanít minket, megtanítanak ezek a helyzetek.”

(50 éves nő nevelőszülő, egy saját gyermekkel, egy közös gyermekkel és két gondozásban lévő gyermekkel él férjével)

A magasfokú elfogadás és tolerancia egyúttal a szülő-gyermek, gyermek-gyermek viszonyban is megmutatkozik. A gyerekek közötti különbségtétel, a „te gyereked”, „én gyerekem” kategóriák különbségei elmosódnak. Sokkal inkább jellemző a „saját gyerekeink” és a „nevelt gyerekek” – tehát gondozásban lévő gyerekek – szerinti különbségtétel, de az sem feltétlenül negatív jelentéstartalommal párosul, sokkal inkább az eltérő felelősségi köröket és a gyerekek tartózkodásának ideiglenességét foglalja magában. Több esetben a tágabb családi környezetben is alapértékké válik, hogy a családot alkotó gyerekek „státuszuk” szerint különbözőek ugyan, de a család szerves részét képezik. Ennek megfelelően nemcsak a mozaik gyerekek, de a gondozásban lévő gyerekek is ugyanúgy a családi ünnepek ünneplői, szerettei, mint a közös gyerekek esetében.

„- Hogyha arra gondolunk, hogy akkor nálatok van egy nagy mozaikcsalád több oldalról is, mindkét fél oldalról gyerekek, közös gyermek... akkor érezhető ennek a mozaikcsaládnak a hatása a nevelőszülői tevékenységben? Tehát, van ennek valami-féle hatása?

-Ugyanúgy elfogadják, mintha a mieink lennének akármelyik gyereket. Nem tudom, lehet nevelés is, meg lehet az, hogy ezt látták tőlünk, hogy bárkit elfogadjunk, de ugyanúgy szeretik, a lányom ugyanúgy szereti a nevelt gyereket, meg a fiam is, akármelyik gyereket, mintha a sajátunk lenne. És minden gyerekkel így vannak, hogy felkapják, ha jönnek, mert ugye szoktak jönni, beugranak egy kávéra, vagy ezért, vagy azért, vagy ha főzünk kint, akkor itt vannak. Ha 4-5 gyerek van, akkor mindenkinek van egy gyerek a kezébe.”

(47 éves nő nevelőszülő, egy közös gyermeket és két gondozásban lévő gyermeket nevel férjével, korábban két saját gyermeke és férje egy saját gyermeke is velük élt)

Találkoztunk azonban olyan megkülönböztetéssel is, mely a gondozásban lévő gyermekeket a „nevelt gyerekek” kategóriájában tartotta, függetlenül attól, hogy a nevelőszülő teljes elfogadásra és szeretetre törekedett. Ez egyfajta védekező mechanizmusként is értelmezhető:

„Ezeket a gyerekeket tudni kell elengedni. Úgy kell csinálni, hogy szereted őket, megadsz nekik mindent, amire tőled telik, meg hát vannak kötelező dolgok, amik, kötelező kapcsolattartás, meg amik... Lehet, hogy az enyémmek nem kell megvennem, de nekik kötelező megvenni, mert valahogy más, nem tudom ezt így megmagyarázni. De én is jobban érzem magam attól, hogyha megvan mindenük, megkapnak mindent. (...) én mondjuk, elmondom általában mindig, hogy amit én hordtam 9 hónapig a szívem alatt, meg amit én szenvedtem meg, azt nem tudom ugyanoda tenni, ahova a nevelt gyerekeket, holott értük is megteszek mindent. Ha bajba kerülnének, ugyanúgy ott állnék, bármi történne.”

(45 éves nevelőszülő nő, egy közös gyermeket, egy saját gyermeket és két gondozásban lévő gyermeket nevel a párjával)

A családok öndefinícióit és önreflexióit vizsgálva kitűnik, hogy a multinukleáris családelemény megélése és tudatosítása eltérő módon manifesztálódik családonként. A családi működés pozitívumai között szerepelnek olyan immateriális értékek, melyek elsősorban az elfogadás és az alkalmazkodás köré rendeződnek, míg más esetekben az elfogadás sokkal inkább nehézségként, akadályként jelenik meg. A nevelőszülői családok esetében a mozaikcsalád szerkezetét és működését némileg felülírja a nevelőszülői család funkcionális megélése, a közös gyermek-saját gyermek-másik fél gyermeke triád

egységesül és emellett jelenik meg a „nevelt gyermekek” kategóriája. Az egyenlőségre törekvő szülők sorában megjelenik az a szülői dilemma is, ami a gondozásban lévő gyermekek és a saját gyermekek érzelmi védelméről szól. Ebben az esetben a tudatos szülői attitűd jelenthet megoldást.

„Egyébként ez jó kérdés, mert mi erre nagyon figyelünk, hogy ne legyen... nem akarunk különbséget. Ugyanakkor meg nagyon nehéz, mert a saját gyerekek meg éreznie kell azt, a vérszerintinek, hogy csak ő az első a mi szívünkben vagy az életünkben. Mert hogy például a kisfiúnk, a nagylányunk már 14 éves volt, mikor mi a nevelőszülőseget, vagy 15, mikor elkezdtük. Tehát nem volt már kicsi, felfogta, tudta, hogy miről van szó, nem is volt féltékeny. Ő ilyen kis pótanyukaként bele is állt a feladatba. Viszont a kisfiúnk 3 éves volt, mikor a nevelőszülőseggel elkezdtünk foglalkozni, és benne bizony felmerült az, hogy igen is meg kellett neki mutatni a szüléskor készült képeket, hogy őt valóban én szültem, az én pocakomban volt, ő az én saját gyerekem, őt nem kihoztuk csak úgy... Érted? Tehát ott volt egy komoly dilemma és emiatt nagyon figyelünk, vagy figyeltünk arra, mert most már azért nagyfiú, hogy azért csak érezze, hogy ő igazából hozzánk tartozik. Még ha azok a gyerekek mondják átmenetileg vannak itt, de ugyanúgy próbáljuk szeretni őket, ugyanúgy próbáljuk őket elfogadni és kezelni is, mint a saját gyerekeinket. Mert azért ebből voltak problémák.”

(50 éves nő nevelőszülő, egy saját gyermekkel, egy közös gyermekkel és két gondozásban lévő gyermekkel él férjével)

Reziliencia a nevelőszülős multinukleáris családokban

Habár kutatásunk nem a reziliencia vizsgálatát tűzte ki elsődleges célul, a nevelőszülős családok családnarratívái lehetőséget adtak rá, hogy a Lietz et al. (2016) által létrehozott nevelőszülői reziliencia modell egyes fázisait beazonosítsuk a családok körében. Az általunk vizsgált nevelőszülős családok többsége feltételezhetően megtapasztalta a rezilienciához vezető úton valamely családi-élet szakaszt, ha nem is állapítható meg, hogy a ciklusokat lineárisan élték meg és a legmagasabb rezilienciaszintet elérték, de bizonyos életesemények és élethelyzetek beilleszthetőek a modell egyes szakaszaiba. Az elemzés ebben az esetben sem törekszik általánosításra és teljes körű

feltárára, mintegy gondolat kísérletként alkalmazzuk az említett modellt és törekszünk arra, hogy lehetséges párhuzamokat fedezzünk fel.

A nevelőszülői hivatás krízishelyzetekkel, stresszorokkal terhelt, mely a családi élet mindennapjaiban is érzékelhető (Lietz et al. 2016). Ebben a kihívásokkal teli működésben a (1) „túlélés” szakasza főként az új gyermek, gyermekek érkezéséhez köthető nehézségekkel összhangban mutatkozik meg. Itt megjelenhetnek a különböző határátlépésekkel kapcsolatos problémák, a tagok ismeretlenségéből adódó félreértések, valamint az első benyomások is ezen a szinten születnek meg.

„És nagyon nehezen értették meg, hogy ez nálunk nem így fog működni. Tulajdonképpen még most sem, még most sem teljesen működik a dolog, de ahhoz képest már egész jó úton haladunk, úgyhogy néha még nagyon nehéz.”

(55 éves nevelőszülő nő, egy közös gyermeket és három gondozásban lévő gyermeket nevelnek jelenleg, a párja két saját lánya és a nő egy saját lánya korábban velük élt)

Strukturális változásokat hordoz magában az (2) alkalmazkodás szakasza, mely a családi mindennapok, szabályrendszerek, megszokások és szerepek körében jelent változást. Ezen a szinten feltételezhetően megtörténik a kezdeti kényszerű és spontán megoldások helyett a helyzetek felmérésére és az azokra adott válaszreakciók tudatos kialakítására való törekvés. Ez lehetővé teszi mind a befogadó család, mind a gondozásban lévő gyermekek számára, hogy egy jól körülhatárolt keretrendszerben, a szabályokat ismerve és elfogadva működjenek együtt. Az alábbi nevelőszülői idézet a gyermekek egyenrangúságát és egyenlőségét mutatja a háztartáson belüli feladatmegosztáson keresztül.

„- Akkor itt [feladatmegosztás] a gyerekek is kiveszik a részüket?

*- A gyerekek is, igen. Tehát a fiúk ugyanúgy ki-
mennek apával reggel állatot etetni vagy a takarmányt felvasvillázni. Mi meg a lányok bent ugye kipakoljuk a mosogatógépet, vagy ugye összekészítjük az ebédet, tehát nálunk inkább ez. Kimosunk, kitakarítunk, ezek inkább ilyen női dolgok.*

- Mennyire vagy elégedett ezzel a feladatmegosztással?

- Teljesen jól működik nálunk, úgyhogy elégedett vagyok. Tehát tudják is a gyerekek, hogy mi a feladatuk, hogy mit várunk el tőlük és próbálják is magukhoz

merően a szobájukat rendben tartani. Nem mondom, hogy ez zökkenőmentes, de azért igyekeznek.”

(50 éves nő nevelőszülő, egy saját gyermekkel, egy közös gyermekkel és két gondozásban lévő gyermekkel él férjével)

A családi élet realizálódását és stabilizálódását jelzi az (3) „elfogadás” szintje, melyet az is befolyásolhat, hogy a gondozásban lévő gyermek/gyermek mennyi ideig tartózkodik az adott családnál. Nem egyértelmű ugyanis, hogy van-e lehetőség eljutni erre és a következő szintre („erősebbé válás”) is. Az interjúalanyok elmondása alapján mind az idő, mind az energia szempontjából rendkívüli befektetést igényel az, hogy a család új egységként képes legyen működni és megerősödjön a nehézségek ellenére is. Kiemelkedett ezen a szinten egy család, akiknél az egyik gondozásban lévő gyermek csecsemőkora óta nevelkedik (jelenleg 7 éves), a másik gondozásban lévő fiatal, habár kamaszként érkezett a családba, de az ő integrációja és sikeresen zajlott, ezáltal létrejött a családi kohézió. (5) „Mások segítése” a nevelőszülői hivatás egyik alapvető értékeként is megjelent, és ezen a szinten érkezett visszaigazolás a nevelőszülőktől arról, hogy tevékenységüket a jövőben is folytatni szeretnék, néhol a nevelőszülőiséget más, karitatív jellegű cselekedetekkel is kiegészítették.

„...mellette pedig én 20 éve önkéntes alapon, tehát én teljesen magamnak szegény családokat meg gyerekeket segíték. Tehát különböző egyesületeknek is vagyok a tagja, meg csoportokban is benne vagyok, de mindig, tehát, hogy én egyénileg segítem ezeket a családokat a saját kis erőmből. Úgyhogy, ez egy külön hivatás még nálunk és mellette jött ez akkor, hogy segítsünk így is, és akkor legyünk nevelőszülők, és akkor így is segítünk. És ugyanerre nevelem a gyerekeimet is.”

(50 éves nő nevelőszülő, egy saját gyermekkel, egy közös gyermekkel és két gondozásban lévő gyermekkel él férjével)

Eltérő családi élet szakaszokban, különböző családstruktúrában találkoztunk a nevelőszülőkkal. A különböző reziliencia szakaszok beazonosítására minden egyes család esetében nem volt lehetőségünk, de egy-egy hangsúlyos ciklust kiemeltünk, hogy láthatóvá váljon, a nevelőszülői családok esetében olyan eszköztárra van szükség, mely megköveteli a családoktól, hogy rugalmas alkalmazkodóképességüket permanensen fejlesszék. Ha ez a folyamat nem szabályszerűen a különböző fázisok

követését jelenti, hanem bizonyos esetekben megszakad, esetleg egyes szintekre nem jut el a család, akkor is feltehetően az adott szinteken tapasztalható hasonló élethelyzetekkel találkoznak a családok.

Összegzés

A tanulmányban arra vállalkoztunk, hogy egy kevésbé kutatott, a modern családformák között speciális családi közösséget vizsgáljunk. Főbb kutatási kérdéseink és eredményeink értelmezési keretéhez megvizsgáltuk azt a normatív keretrendszert, mely a modern világban elsősorban a nukleáris családot helyezi a családképek fókuszába, valamint a hagyományostól eltérő családok elméleti értelmezéseire is kitértünk. Külön figyelmet fordítottunk a család modernkori felfogásának kiterjesztett tartalmára, mely interpretál olyan elemeket is, amelyek mentén könnyebben leírhatóvá váltak az általunk vizsgált családok. A nevelőszülői családban nevelkedés bemutatásához kapcsolódóan röviden ismertettük a gyermekvédelmi gondoskodás keretrendszerét, a nevelőszülői elhelyezés térnyerését és a különböző gyermekvédelemhez kapcsolódó családképeket. Kitértünk továbbá a reziliens családok fogalmára, és bemutattuk Lietz et al. (2016) nevelőszülős családok körében készített kutatásának modelljét, melyet az eredmények értelmezése során is felhasználtunk. Kísérletet tettünk továbbá arra, hogy meghatározzuk azt a speciális keresztmetszetet, amelyben a nevelőszülős multinukleáris családok leírhatóvá válnak.

A kvalitatív kutatás lehetővé tette, hogy a mozaikcsaládok működésének mélyebb mechanizmusait is feltárjuk, az általunk fókuszáltan vizsgált nevelőszülői és egyszerre multinukleáris családok feltáró vizsgálata néhány esetben különbözőséget mutatott a mozaikcsaládok megéléséhez képest. Az öndefiníciókat és önreflexiókat vizsgálva azt találtuk, hogy a magukat implicit vagy explicit módon mozaikcsaládként definiáló alanyok a hagyományos nukleáris családmódelhez viszonyítva határozzák meg saját családi miliójukat. A nevelőszülőiség esetében két markáns jelenséget figyeltünk meg. Körükben a nevelőszülői kontextus – ami egyben a gyermekvédelmi intézményi színtér domináns jelenlétét is kifejezi – volt a hangsúlyosabb a mozaikcsalád kontextusával szemben. Továbbá Erera (1998) mozaikcsaládokat és nevelőszülős családokat összevető tanulmánya alapján kettősséget figyeltünk meg az alanyok esetében, s bár a szerző nem vizsgált olyan

családokat, akik az általunk vizsgált családoknak megfeleltethetőek (mozaik és nevelőszülős egyben), de az interjúk alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy az általa megkülönböztetésként alkalmazott normatív családi és gyermekvédelmi kontextus e családok esetében egyszerre van jelen. Ennek a két szintérnek megfelelően azonosíthatóak be bizonyos szereplők a családok életében, s a két szintér közös keresztmetszetében a jelenlegi családi közösség helyezkedik el. Az önreflexiók megvilágították a mozaik családi létből adódó jelentősebb előnyöket, melyek között megjelent a nyitottság és elfogadás, ezek hatását a nevelőszülős családok nevelőszülői tevékenységükben is jelentősnek vélték. A nevelőszülős mozaikcsaládok reziliencia-szempontrú megközelítése, habár szűken, de betekintést engedett a rezilienciához vezető különböző szakaszok nevelőszülői megélésébe. Ezek a tapasztalatok azt erősítették, hogy a nevelőszülői családok, ha nem is válnak minden alkalommal rezilienssé, amikor egy új gyermek érkezik a családba, mégis működésükből adódóan folyamatos alkalmazkodásra kényszerülnek.

Ez a különleges családi együttállás – tehát a mozaik és nevelőszülős keresztmetszet – további kutatásra lehet érdemes. Mindez összességében hozzájárulhat a nevelőszülős családok működésének szélesebb körű megértéséhez és egyben előmozdíthatja, hogy a nevelőszülős családokhoz heterogén mikroközösségekként közelítsünk. A családok egyéni családtörténetét, normatív és gyermekvédelmi kontextusait is figyelembe véve, az egyéni erőforrásokat és deficitet vizsgálva ugyanis az ellátás hatékonyságával is összefüggéseket találhatunk.

Felhasznált szakirodalom

1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99100064.TV (Letöltés: 2018.01.03.)
1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700031.TV (Letöltés: 2018.01.03.)
2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1300005.TV (Letöltés: 2018.01.03.)
- Andersson, Gunvor 2001 The Motives of Foster Parents, Their Family and Work Circumstances. *British Journal of Social Work*, 31:235-248. https://www.researchgate.net/publication/31317813_The_motives_of_foster_parents_their_family_and_work_circumstances (Letöltés: 2021.03.02.)
- Burgess, W. Ernest 1948 The Family in a Changing Society. *The American Journal of Sociology*, LIII. 6:417-422. https://www.jstor.org/stable/2770753?seq=1#metadata_info_tab_contents (Letöltés: 2020.05.18.)
- Czibere Ibolya – Molnár Éva 2015 „...nem a kortárs családi lét múlt aberrációja”. Családdefiníciók és családelméletek az angolszász szociológiai irodalomban. *Metszetek*, (4.) 2:19-53. http://metszetek.unideb.hu/files/metszetek_2015_4_02_czibere%20molnar%2019-53.pdf (Letöltés: 2020.05.20.)
- Czibere Ibolya – Nemes-Zámbó Gabriella 2020 Családperspektívák kiegyensúlyozatlan családi struktúrákban nevelkedő fiatalok körében. *Esély*, (31.) 3:71-93. http://www.esely.org/kiadvanyok/2020_3/71-93_czibere_ibolya.pdf (Letöltés: 2021.03.02.)
- Daly, Mary 2005 Changing family life in Europe: Significance for state and society. *European Societies*, (7.) 3:379-398. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14616690500194001> (Letöltés: 2020.05.18.)
- Duleba Nikolett 2012 Az állami gondozás krízisei. *Nagyerdei Almanach*, (3.) 5:131-150. http://filozofia.unideb.hu/na/vol2012_2/122.08_DN_131-150p.pdf (Letöltés: 2020.05.09.)
- Erera, Pauline-Irit 1998 Step- and Foster Families. *Marriage Family Review*, (26.) 3-4:301-315. https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1300/J002v26n03_06 (Letöltés: 2021.03.02.)
- Harcza István 2014 A családformák változásának trendjei és azok értelmezése – a pluralizáció színe és fonákja. *Kapocs*, (13.) 4:2-13. http://epa.oszk.hu/02900/02943/00063/pdf/EPA02943_kapocs_2014_4_02-13.pdf (Letöltés: 2020.11.16.)
- Harcza István – Monostori Judit 2020 A mozaikcsaládok. *Socio.hu*. (10.) 2:1-26. http://real-j.mtak.hu/14300/7/36szam2020_2.pdf (Letöltés: 2020.11.16.)

- Simon, B. Joan – Murphy, J. John – Smith, M. Sheila 2005 Understanding and Fostering Family Resilience. *The Family Journal*, (13.) 4:427-436. https://www.researchgate.net/publication/258193435_Understanding_and_Fostering_Family_Resilience (Letöltés: 2021.03.02.)
- Szombathelyi Szilvia 2014 Gondolatok a család modern értelmezéséhez. In Rácz Andrea szerk. *Gyermekvédelem és társadalmi integráció. Szöveggyűjtemény*. Validart Kft, Budapest. 10-21.
- Tóth Olga 2012 Társadalmi integráció és család. In Kovách Imre – Dupcsik Csaba – P. Tóth Tamás – Takács Judit szerk. *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon. Tanulmányok*. Argumentum Kiadó, Budapest, 369-382.
- Twigg, Robert – Swan, Trac 2007 Inside the foster family: What research tells us about the experience of foster carers' children. *Adoption & Fostering*, (31.) 4:49-61. https://www.researchgate.net/publication/233499672_Inside_the_Foster_Family_What_Research_tells_us_about_the_Experience_of_Foster_Carers'_Children (Letöltés: 2021.03.02.)
- Vaskovics László 2002 A család fejlődése Európában. *Educatio*, (11.) 3:349-364. <http://epa.oszk.hu/01500/01551/00021/pdf/110.pdf> (Letöltés: 2021.03.02.)
- Vaskovics László 2014 Családszerkezeti átalakulások európai kitekintésben. *Szociológiai Szemle*, (24.) 1:5-39. https://szociologia.hu/dynamic/vaskovics_5_39old.pdf (Letöltés: 2021.03.03.)
- Walsh, Froma 1996 The Concept of Family Resilience: Crisis and Challenge. *Family process*, 35:261-281. https://www.researchgate.net/publication/14105872_The_Concept_of_Family_Resilience_Crisis_and_Challenge (Letöltés: 2021.03.02.)